

világosságot, a társadalomban a szabadságot, a vallásban pedig a transzcendens örök értékét.

Az ifjúság nevelésével kapcsolatosan nevelés-felfogásában és gyakorlatában jelentős szerepet kap a cserkészzet, amit a serdülők természetes életformájának tekint, s ezért vezető munkásává szegődik. Ennek során Kodály Zoltánnal, Bárdos Lajossal, Mathia Károllyal együttműködve kiadja a "101 Magyar népdalt", Györffy István közreműködésével a "Regős kátét". Ő volt a regőscserkészzet megalapítója.

A közoktatás reformjának vizsgálatánál abból a felismeréséből indul ki, hogy a parasztság műveltsége és életmódja megmerevedett a 17. század szintjén. A több évszázados lemaradás csak mélyreható reformokkal oldható meg. Ezt a reformot azonban nem lehet felülről rákényszeríteni a közoktatásra, hanem alulról kell kiépíteni: olyan valóságos reformra van szükség, mint amelyet Bartók és Kodály a zenében végrehajtott.

Összefoglalásként idézzük Kontra György tanulmányának konklúzióját:

"A műveltség a művelődés eredménye. A művelődés...nem magánügy, hanem több ember közös ügye.

Embervoltunk megkülönböztető jegye a kultúrát hordozó nyelv. Ebből adódik az egyetlen jelentésű jelrendszerre törő tudomány, az egyetemes jelentésű jelképrendszerért küzdő művészet és a hatékony tettrendszerből szerveződő társadalom. Minthogy az individuális psziché a szomatikus és pneumatikus pólus feszültségének vibrálása, a társaslelki funkciók a szomatikus és pneumatikus életérzés között játszódnak le. A közösség szomatikus életérzése jog formájában nyilvánul meg, pneumatikus életérzése pedig vallás képében jelenik meg. A jog, a művészet, a tudomány, a társadalmi élet és a vallás a kultúra egyenrangú, szerves része. Sőt, idetartoznak azok a társaslelki funkciók is, amelyek ezek relációjából adódnak: a technika, az erotika, az érték és a világnézet. Egyik nélkül sem létezhet műveltség..."

Végső fokon a nevelés a létezés formája. Olyan létforma, amelyben a feltett féltől elemi erővel igényli a másik fél mindazt, ami bölcs, szép, igaz, jó és üdvös.

Dr. Molnár István

TIBOLDI ISTVÁN RÓL SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJÁN

Unitárius Egyházunk múlt századbéli alsófokú felekezeti iskolai oktatásának egyik legmarkánsabb, legszínesebb tanító egyénisége volt a magát legszívesebben "mester"-nek nevező, két évszázaddal ezelőtt született Tiboldi István. Pályája kezdetén előbb a Közép-Nyárád mente és ott Szentgerice, majd a szülőföld, az Alsó-Nyikó mente gyermekeinek - felekezetre való tekintet nélkül - és e vidék népének is költői lelkületű tanítója volt. De ezen túlmenően hintette lelkének jobbító szándékú sziporkáit - elhivatottsága meggyőződésével - távolabbi tájakon élő falusfelei között is. "Bejárta gyalog, egy pálcával, kék zsebkendőjében pár fejéreműjével...sorban az egész Székelyföldet; a nép egyszerű hajléka s a nemesség palotái nyitva voltak a tisztelt és országszerte ismert híres néptanító előtt" - írta róla egykori tanítványa, nagy történészünk, szentgericei Jakab Elek.¹

Egyéniségének sokszínűsége a szülőföld szépségének ígézetéből, népe iránti lángoló szeretetéből fakadt. Tanított, nevelt szelleme tiszta forrásaiból fakadóan, verselt, írt kiapadhatatlanul, de Kriza János munkatársaival együtt gyűjtötte a néplélek vadvirágait is.

A hajdani Udvarhely-megyei Székelyszentmiklóson szegény székely földműves család gyermekeként született a székelykeresztúri gimnázium alapítási évében, 1793-ban. Áldásos életét 1880-ban, a szülőfaluja szomszédságában fekvő Nagykedében testvérénél fejezte be. Sírja a két Kede közti bércélen lévő unitárius templom tövében domborul.

Zsenge gyermekkorról az életére, munkásságára vonatkozó közlemények nem szólnak. Tanulmányait hét éves korában éppen a 18-19. század fordulójának évében, a szülőfaluja szomszédságában fekvő Siménfalva iskolájában kezdte meg. Első iskolamestere Bodor János volt, aki felismerve az élénk észjárású gyermek képességeit, szorgalmát, sziporkázó értelmét, szüleit rábeszélte, hogy fiúkat továbbtaníttassák. E biztatásra beírták a közelben már működő székelykeresztúri algimnáziumba, "hol a Regestrum Gymnasii Sz. Kereszturiensis Togatorum" című protokollumba 1810 február 18-ról keltezte neve beírva található.² A tanulni vágyó gyermek dédelgetett álma valósággá vált. Talán a beteljesült saját álmára és a szülői áldozatvállalásra emlékezett, amikor szentgericei tanító korában kedvenc tanítványának, Jakab Eleknek a keresztúri algimnáziumba menetelét versben örököltette meg:

"Azért jó szüleim nem restelkedének,/ Hanem kolégyomba engemet vivének./ Csak alig hinnétek, hogy megörvendettem,/ Amikor Keresztúrra tanulni mehettem."

Keresztúri tanulmányait "a sok vész és veszteség után új életre kelt" kolozsvári kollégiumban folytatta. Elvégezése után a kitűnő ifjúnak "bőven elég készlete volt nemcsak egy-egy iskola, hanem egy-egy egész vidék táplálgatására."³ De előbb még Tordán lesz senior. Innen 1819-ben, 26 éves korában a Nyárad menté egyik legnagyobb unitárius egyházközségébe, Szentgericére nevezik ki iskolamesternek, ahol 25 évig, 1844-ig oktatta, nevelte nemcsak a falu gyermekeit, de Szentgerice és vidéke népét is.⁴ Szentgericéről aztán részben betegsége, de főképpen az erkölcsi fogyatékoságaik miatt kipellengéreztek ellenségeskedése volt az oka, hogy 51 éves korában hazaköltözött szentmiklósi kicsiny birtokára. Ettől kezdve szülőfaluja és a két Kede gyermekeinek lett a nevelője s falusfelei, de az Alsó-Nyikó menté népe művelődésének is fejlesztője, gazdasági tevékenységének ösztönzője. A múlt század második felében még nem volt e falvakban a gyermekek iskoláztatása megszervezve, az oktatást jórészt a papok végezték. Tiboldi tudva ezt, kevéssel hazaérkezése után iskolát hirdet, s előbb Szentmiklóson, majd a két Kedében a maga házánál tanítani kezd. Ez a magánkezdeményezésű iskola azonban megélhetéséhez igen szerény anyagi juttatást biztosított: váltakozó számú tanítványaitól fejenként csak egy-egy forintot, s alkalomadtán kevés természetbeni pótlást kap. Ez a szűkös jövedelem azonban munkakedvét nem lankasztja, mert a tanítást ő nemcsak fizetésért végzett kötelességnek hanem nemes élethivatásnak tartotta. Tanított, nevelt tehát jókedvűen, derűs lélekkel iskolájában is, s ugyanúgy azon kívül is. Közben verselt, dalolt, belső indíttatásból - kiapadhatatlanul. Verselő kedve öreg korában is megmaradt, "Nagy befolyással volt erre kétségkívül az utolsó években kapott 100 forint évi segély..."⁵

Ragyogóan ötvöződött Tiboldiban a hivatásának élő néptanító, népnevelő és népköltő minden adottsága. Ez a rendkívüli adottsága szabott irányt tevékenységének, s a nevelési cél szolgálatába állított költészetének.

Most, amikor születése két évszázados évfordulójára emlékezünk, ennek az életútnak és életműnek néhány vonásáról ismét fellebbenteni a feledés fátyolát ránk, mai utódokra is háruló szent kötelességünk. Emberi helyét, arculatát, pedagógiai módszereit, népnevelő tevékenységének, költészetének sajátos vonásait a róla még életében, s aztán ezt követően megjelent értékelések rajzolják meg. Életműve teljesebb áttekintéséhez foglaljuk össze ezeknek a megemlékezéseknek az élete végéfele megírt, nemrég felfedezett 1056 verssorból álló "A' K[is]Kedei új szőlőhegy leírása 1870-ben" című nagy művében leírtakat.⁶

Életében két kortársa méltatta, Réthy Lajos újságíró 1868-ban és volt tanítványa Jakab Elek 1879-ben.

Réthy így jellemzi: "Egyszerű néptanító volt... De nem maradt Tiboldi csupán a népiszkola körében, általánosabban fogta fel a népnevelést... Nehéz

volna meghatározni, hogy Tiboldi tanító-e inkább vagy költő. Ő mindkét foglalkozást egész odaadással gyakorolja és egy célra irányozza: tanítja a népet, annak írja költeményeit... Minden alkalmyszerűből valami általános igazságot hoz ki, olyat, hogy a nép épül általa."⁷

Jakab Elek idézett frásában⁸ tömören így értékelte kedves tanítójának pedagógiai munkásságát: "alatta a szentgericezi népiskola a nemzeti reformokban is első volt, mint elébb a latin humaniorákban..."⁹ Szent-Gericezen egyetlen fiú és leány sem volt Tiboldi korában, aki írni, olvasni, számolni ne tudott volna. Pedig akkor az iskolabajrást rendelő törvény csak Tiboldi lelkiismeretében élt." Költészetét pedig így jellemzi: "Tiboldinak valódi hivatása volt a költészetre, kivált a vígra és az elmésre. Verseiben gondolat volt s szép eszmék, élc és nemes humor, játzsiság és megkapó fordulatok, verselése könnyű, szépen folyó, népies nyelve és ritmusa magyaros... A nép rendkívül szerette őt ezért... A karácsonyi ünnep kettős ünnep volt éppen e versekért, amik az egész falut vidám hangulatban tartották... Mester volt Tiboldi az alkalmi versek írásában is, írt: lakodalmi és sírverseket, koporsó feliratokat, halotti búcsúztatókat, főként pedig névnap verseket... versben mondott csinos pohárköszöntőket és élceivel s kifogyhatatlan adomáival mulattatni képes volt a legüríbb társaságokat is." Ismerteti továbbá a Kriza *Vadrózsái*hoz való hozzájárulását. Faluról-falura járva a köznép között "kipuhatólva tőlük meséiket, a tündér regéket, mondáikat, följegyezve sajtáságos szójárásaikat, a közmondásokat és táncközötti versecskéket." S költői munkássága summáját pedig így jelöli meg: "Tiboldi tipikus székely jellem: hona földjéhez ragaszkodik, népeit szereti, művelődését óhajtja s sikerrel munkál rá... Demokrata költő viseletében, az gondolkodásában." Végezetül pedig ezt írja: "Te hívebb valál s odaadóbb sokaknál; illik, hogy méltó alakban nyerd meg az elégtételt azoktól, akikért fáradoztál."

A kortársak közül halála után egy évvel Ürmösi Kálmán szentgericei pap igyekszik a Jakab Elek elégtételadási felhívásához hozzájárulni. "Kevés igénnyel bíró egyszerű mester... ki kar- és kortársai közül, mert nőtlen is lévén, az anyagiakra kevés gondja volt s így minden idejét a tanításnak szentelhette, s nem nagyítunk, ha állítjuk, hogy mintatanítónak avatta magát." A költészethez való viszonyáról ezt írja: "...mivel a családra nem volt gondja teljes életében, felment minden egyétől s alkalmat nyújtott neki arra, hogy lelkének sugallatát követve, élhessen benső hivatásának, a népnevelésnek, sőt azt is megengedé, hogy szelíd múzsjára hívására hallgatva, a költészet egén is, habár nem első rangú, de egy kis körben szelíden mosolygó fényű csillaggá avassa fel magát."¹⁰

S erről a "mosolygó fényű csillag"-ról emlékezik meg 1899-ben az *Unitárius Közlöny*ben Nagy Lajos, megjelölve a Tiboldi költészetét ihlető forrásokat: "A sokszor vészesen áradó Nyikó, a messze látó bérczések, a Firtos regés tetője termékenyítették meg a lelkét." Munkásságáról ezt írja: "A derék tanító nemcsak az iskolában, hanem az életben is magáénak nézte az embereket és ott a humor és rithmus mögé vonulva bocsátotta közójük a gonoszt lerontó, az erényt építő verses kis szellemi szikráit...Szentgerice után Kedében tanított...Mérhetetlen nagy szolgálatot tett a derék jó mester a szegény székelyeknek. Méltó, hogy emlegessék nevét és emlékéit áldják. "Elszomorító - írja -, hogy sírja jeltelen. Ne múltjék el ez a száz év [19. sz.] anélkül, hogy Tiboldi sírja méltó emlékekkel ellátva legyen."¹¹ De bizony elmúlt, s ennek tételére csak hat évtized múlva kerülhetett sor.

1900-ban Bartók Endre kedei lelkész emlékezik meg róla az egyházközség történetében. Kede iskolaügyének 1884-ig meglevő "rendezetlen, elhanyagolt" voltáról írva: "...ezen egyházban a gyermekek nevelése és tanítása érdekében egyedül csak a jó öreg Tiboldi István - nyug. unitárius tanító - munkált és fáradozott elismerésre méltóan, amennyiben iskolaház tanterem hiányában, mint Nagy-Kiskede és a szomszédos községek és vidék önkéntes vándortanítója, időről-időre összegyűjtögette egyesek gyermekeit a saját szegényes lakásába és azokat ott - csekély jutalom fejében - a legnagyobb eredménnyel taníttatta."¹²

Kanyaró Ferencz 1903-ban és 1907-ben írt Tiboldiról a *Keresztény Magvetőben*: előbbi éveiben Tiboldinak a "Szentgericezi Unitárius Nemes Megye gyűlésének" címzett levélről,¹³ és az 1907-es évfolyamban, mint a "magyar epigrammák nagymesteré"-ről.¹⁴ A levélből megtudjuk, hogy Tiboldi az 1831 és 1841 években elszenvedett súlyos betegségei következtében válik meg szentgericezi tanítóságától. Kanyaró azonban jelzi, hogy a Bachus Szent-Gerliczei utazása című részben szatirikus művének nyomán "keletkezett torzsalkodás elkedvetlenítette az addig közkedveltségben élt mester életét" s ez indította a szülőfalujába való visszatérésre. Epigrammái "a klasszikus verselésben való nagy jártasságát" szemléltetik, s "ő volt a ki a legtöbb epigrammát alkotta magyar nyelven... 600-on felül."

Rédiger Géza ugyancsak a *Keresztény Magvető* 1906 évi kötetében *Régi unitárius költők* című dolgozatában¹⁵ csupán az alábbi szűkszavú két sorban értékeli Tiboldi Istvánt: "Parlagon maradt őstehetség. Halhatatlan rigmusok szerzője. Középlény a költő, a vándorlantosok és paskilus¹⁶ szerző között."

Viszont Benedek Elek 1910-ben Az Udvarhely vármegyei tanítótestület 25 éves jubileuma alkalmából *A vén mester* című versében¹⁷ sokkal elismerőbben emlékezik meg Tiboldiról, többek közt így írva:

"Imhol a föld, hol 'szebb a fűzfaág is'/ A gyöngyvirágnál, mely másutt fakad;/ Imhol a nép, mely ha darócban jár is,/ Dalban, mesében párja nem akad./ A vén mester is, a kinek dala/ Fülemben cseng, e földön élt s hala;/ Mely szép a fűz itt, ő zenge arrúl/ Jer a szívemre, jer öreg troubadur.

A fundamentumot le ti raktátok,/ Mienk a fal. Kié lesz a tető?/ Szebb jövő képe nem mosolyga rátok,/ Fölétek úgy borult a szemfedő./ Jer, jer vén mester, jertek társai,/ Az ifjú gárda áldomásra hí:/ Szent áldomásra, szent ölelkezésre,/ Rég elmúlt időkről emlékezésre!"

Benedek Elek megemlékezésétől számítva majdnem egy évtizedig, 1928-ig csend honol Tiboldi sírja körül. Ekkor a keresztúrköri Dávid Ferenc Egyelet rendezésében Tiboldira emlékező ünnepet rendeztek, amint erről az *Unitárius Közlöny* beszámol: "... Marosi Márton lelkész felolvasott Tiboldi István néptanító és kiváló népköltőről, Kozma Zoltán lelkész emlékbeszédet tartott róla; szépen felhantolt sírját megkoszorúzták és egy felállítandó emlék céljaira adományokat is adtak össze a jelenvoltak." Mialatt tanulók, legények és leányok Tiboldi verseket szavaltak "éreztek, hogy nagyjaink sírjaikban is nevelő hatással vannak ránk."¹⁸

A Keresztúron megjelenő *Unitárius Egyház* című folyóirat is 1928. október 15-i száma Mellékletében teljes szövegében közli az ünnepélyen elhangzottakat. Útő Lajos - a Melléklet bevezetőjében - többek közt így jellemzi Tiboldit: "...Iskolája, melyet több falu tanulni vágyó serege kereste fel, a dal fészke volt. Költeménye ostor kezében, mellyel sújt, vág, de tanít... Fogadalmat tettünk, hogy jelt állítunk sírja mellé, s e jelre írjuk fel a Nyikó mente legnagyobb, legnépszerűbb és legdalosabb tanítójának nevét." Marossy Márton ismertette Tiboldi életútját - adomákkal fűszerezve -, munkásságát így jellemzi: "Azt mondják az az igazi prófétai lélek, aki népének erényeit nagyon tudja szeretni, de hibáit is élesen tudja ostorozni. Tiboldi az emberek lelkének hibáit, fogyatkozásait nagyon éles szemmel nézte meg, s akit ő egyszer éles humorával pellengérré állított, az meg volt semmisítve... Tiboldi a Nyikó-vidék szellemi fejlődésének hatalmas lökést adott... Tiboldi a népről a népnek írt. Verseit megtanulták a falvak lakói, dalolták, szavalták; szellemétől ragyogott, sziporkázott a nép lelki képe. Azt mondják, hogy nem valódi költő, csak halvány csillagként szerepelt a költészet egén. Ebben a kérdésben a legcsalhatatlanabb kritikus a nép. Neki szölettek az ő szavai, megértette, megfüröszttette lelkét bennük és e költeményekkel táplálta, erősítette szellemi erejét... hiába akarták a megbántott szívű, a kigúnyolt emberek végkép eltüntetni, Tiboldi István a halhatatlanság könyvébe mégis beírta a nevét." Kozma Zoltán lelkész meleg szavakkal fejezi ki a "Nyikómente öreg poétája" iránti megbecsülését: "Életed külső kerete egyszerű, de tartalma szép költészettel tele. Költészeted olyan mint a mezők virága, melyek rendszertelenül, tarkán állanak egymás mellett. Egyik szelíd, mint a búzabúzáék pipacsa, másik szúrós kaktusz, hegyes tövisekkel. Eltető harmatként hull az egyik a szívre, másik őszi dérként

forrázza le a lelkeket... Nem fényes karddal készül birokra kelni, nem harci riadót fúj, hanem könyvet akar adni minden tanuló kezébe, hogy így tanulja meg az erkölcsi szabályokat, melyek közül első: amit nem kívánsz magadnak, te se tedd embertársadnak."¹⁹

Megint egy évtized múlik el, amíg újra megemlékezésére kerül sor. Ekkor azonban, 1939-ben, a sírjáhozi jelt állítás régi óhaja valósággá válik. A két Kede közti bércezen álló templom szomszédságában domborodó sírhantja mellé sírkövet állítanak. Az *Unitárius Közlöny* így emlékezik meg erről az eseményről: "E napon [szeptember 9] avatta fel néhai Tiboldi István volt kedei tanító-mester és székely-népköltő síremlékét Báró József, akkor homoródszentpáli lelkész, melyet a hívek kegyes adománya teremtett meg...Képviselve volt ott a Nyikó völgyének minden községe, felekezeti különbség nélkül...A lelkészbeiktató ünnepély után Báró József lelkész röviden ismertette... a felejtethetlen mestert, aki a gyermekoktatás és a nevelés nehéz munkája mellett törődött székely népe lelki gyöngyszemeinek, népdalainak összegyűjtésével, szaporításával", majd saját "Ének Tiboldi Istvánról" című költeményében dicsőítette, melynek néhány strófája így hangzik:

"Ki megénekelte szép Nyikó vidékét,/ Vidám daloskedvű székely jámbor népét, / Sok gyönyörű ének népszerű költője,/ Itt nyugszik e tetőn, e kis temetőben/ ... Immár hatvan éve, hogy el van temetve,/ De él az emléke, nincsen elfelejtve,/ Emlékét hirdeti hatvan évek múltán,/ Hogy él a szívekben jó Tiboldi István./ Derék tanító volt, a népet szerette,/ Ezt az emlékkövet ő megérdemelte."

S aztán bemutatja Tiboldi költői sokszínűségét, amivel megénekelte "...a Nyikó vidék változatos képét...Fiai erényét, lányai szépségét", a népének hitét, ősi viseletének szépségét. S aztán parafrázálva Tiboldit, a szülőföldhöz való örök hűségre buzdít, mert "Sokkal jobbízú itt a fekete kenyér,/ Mint ott idegenben akármilyen fehér."²⁰

Néhány évvel később, 1943-ban, a keresztúri unitárius gimnázium és az Alsó-Nyikó mente népe kegyelettel, sírjánál rendezett ünnepséggel emlékezett meg a mester születésének másfél százados évfordulójáról. Ez az alkalom ismét megihlette a költőt lelkületű, ekkor már városfalvi lelkészt, Báró Józsefet, Tiboldira emlékező vers megírására,²¹ amelynek életére, jobbító szándékú verseire vonatkozó néhány sora így hangzik:

"A kedei templom mellett hült porai ott pihennek,/ Onnan néznek le a völgybe, a szép Nyikó vidékére.../ Mest'uram volt Szentgericén, mulattak sok jeles viccén.../ A tényeket nem túlozta, csak az egy igazat mondta,/ De, ha igazad hirdeted, könnyen betörik a fejed!²² Tiboldi nem tétozott, bárki fia, ha hibázott,/ Mindenkit kifigurázott..."

Kedeeiek mindig lesték, hol tölti a téli estét, s ragaszkodásukra e sorokkal utal: "Kede népe úgy szerette, a templom mellé temette, / Ránéznek a sírhalomra, s úgy lépnek bé a templomba."

A Tiboldiról szóló irodalomban az emlékünnepek műsoraiban megrajzolt Tiboldi-kép sajátos vonásait - amint jeleztük - az élete alkonyán megírt második nagy, 1056 sorból álló, "A K[is] Kedei új szőlőhegy leírása 1870-ben" c. poémájából vett idézetekkel erősítjük meg. Ez a sajátos atmoszférájú műve egy hivatását minden körülmények közt betöltő nevelői élet két pólusa, a kezdet és a vég között eltelt idő summájának, bizonyos mértékben önéletráfnak is tekinthető (lehet, hogy ő maga is érezve a vég közeledtét, annak szánta), s így az irodalomban közölt ismereteket kiegészíti, s ezért több a szentgericei művénel.

A szemelvények tematikailag élete egyes szakaszairól, a szőlőtermelés ösztönzése ürügyén az általános műveltség emelésére és az erkölcsös magatartás megszilárdítására vonatkozó mondanivalóiból adnak ízelítőt. A kezdő sorokból a gyermekkor nosztalgikus emlékei csendülnek ki, s a mű további részeiben helyen-helyen beszövi a pályája két állomásán (Szentgericén és Szentmiklóson, illetve Kedében) kapott sérelmeit, amik közül egyesekre megbocsátó lélekkel emlékezik, mások szűrésére pedig élete végefelé is keserűen gondol.

A szőlőtermelést dicsérő sorai közé aztán helyel-közzel élete későbbi - akkor jó érzést vagy fájdalmat okozó - szakaszainak eseményeit is beleszövi, így:

SzentGericzén szüretezék
Nemrégén s volt hasznom is:
Több gazda megemlékezék
Jó szívből ott rólam is,
Küldöm azért köszönetem -
Sok mustot én ott nem vettem
Csak egy vedret egy forinttal
S tíz vedresem megtölt azzal.
Ott hajdonta ha néhányszor
Sérelmet is szenvedék,
Ha volt lakos ki cseppentett
Boromba keserű cseppet

Hogy arról megemlékezzem
Én arra most nem érkezem.
De, hogy velem sok jót tettek
Ott egy fertály századig,
Sok jó borból részeltettek
Rá emlékszem holtomig...
Most nincs borom a pincébe...
De én sok bort veszek még:
A pénzemet kapjam meg csak,
Mít *Harszkréken* eltagadtak,
Száz veder bort úgy vehetek,
Annyi, mit elmesterkedtek.

Harszkrék - Harasztkerék - Szentgericével közeli szomszéd falu. E néhány panaszló sorból kitűnik - amiről eddig nem volt adat -, hogy e faluban is tanftott, de fizetését nem kapta meg.

Később egy szentmiklósi uzsorás rosszindulatú előljáróról - aki úgy látszik, rokon kötelékben volt vele - ezt írja:

Ki mit a tatár sem tenne
Oly zsarolást megteve...
Ki másébből sokat kapart
'S öt téli tanításbért
Gonoszul eltagadni akart,...
Fáraszta törvény tevőhöz...
Mesterkedék, hogy árthasson,
Tán hitte, ha földbe tehet
Birtokomból több részt vehet...
Ki fia tanittásáért
Nekem fél pénzt sem adott,
Mégis gyenge vénségembe'

A gazember egy gyűlésbe'
Nem szégyenlé kiabálni,
Hogy induljak útsinálni,
Pénzzel vettem élelmet
Úgy tanítám gyermekét,
Ingyen birta legelőmet
S rám szénát s kenyeret irt.
Tanítám én a fiát is,
Önként saját lakomba'
Tanítottam unokáját is,
S mit teve a goromba?²³

Ennek az úgy látszik rokon előljárónak "zsarolása", "mesterkedése" volt jórészt az oka, ami miatt Tiboldi Szentmiklóst otthagya nagykedei testvéréhez költözött.

Emeljünk ki a következőkben néhány olyan szemelvényt, amelyekből Tiboldi oktatási és nevelési módszere tűnik ki. Meglátjuk, hogy a témát csak ürügyül használja, aminek kifejtésével földműves felelt oktatni, gazdálkodásának fejlesztésére, erkölcsös életre akarja nevelni: kora klasszikus műveltségének elemeivel földrajzi, történelmi tudással, népismerettel, a 19. sz. technikai találmányaival, nagy műszaki alkotásaival akarja megismertetni. A közlési forma, a versbe, a rímbe foglalás csak eszköz számára ahhoz, hogy mindazt, amire tanftványait, népét oktatni akarja, elnyúló magyarázatok, erkölcsi prédikációk helyett - az ő idejében jórészt verses formában történő ismeretadás módszerét követve - játékosan gördülő verssorokban könnyedén megtanulhassa, emlékezetében maradandóan rögzíthesse. Például a szőlőtermelés ösztönzéséhez hangulatkeltésként leírja, hogy

Ott, hol szőlő tenyészett
Mostoha lett a jövőndő,
S minden disz elenyészett,
Elnémult a nagy csergető,
Odalett a búkergető...
Sírba szálltak a jó vének
(Nyugodjanak csendesen),

Kik itt szőlőt művelének
Munkálkodva lelkesen.
S a pusztulás bőszy angyla
Vészt ordítva itt nyargala.
S pusztává lett az egész hegy
Szóló s barackfákkal elegy.²⁴

A pusztává lett szőlő leírása után örömmel írja, hogy

A Kedei legjobb részen
Új szőlőtők állana készen...
Jósolhatom azt felőle:

Parádicsom lesz belőle.
Nem kis gonddal ezt mivelé
Egy jó gazda s földesúr.

(A Tiboldit öregkorában nagy gonddal támogató siménfalvi Jakabházi Zsigmondról van szó.) Érdemes tehát követni a jó példát s a pusztá szőlőt betelepíteni, mert

Ekkor sok nép el fog jöni
Szüretre Kis Kedébe,
Nem sok vágyik futva menni
Veckére vagy Bedébe.

Mind Kedébe találkoznak
Ott jó borral megrakodnak.
Magyarhonba Tokaj hegye,
Ehhez borát ne is tegye.

S hogy ne csak a kiskedeiek, de a szentmiklósiak is telepítsenek szőlőt, biztatóul a bor istenének segítségét is kéri:

Bachust felkérem ezúttal
Szólítsa fel Szentmiklóst:
A címzett szőlőoldal
Sivár, pusztá, kopár most.

Ültessék be szőlőtővel
S hasznát veszik majd idővel,
Áldják érte a komák is,
Áldják majd az unokák is.

De a szőlőt gondozni, őrizni kell, s a bor kezeléséhez is érteni kell:
Lásson a hegy minden évben
Szemes, gondos őrököt,
Kik töltsék be mindig hiven
A pásztori helyöket.
Lásson éber jó vinczellért...
S mikor hordóban van már a bor

Üssünk - hiszen rá érkezünk,
Csapot bele, ha megforr,
Mert felülről ne lopózzunk,
Azzal azt a kárt okozzuk,
Hogy a drága bornak elvész
Erejből egy harmadrész.

A kedei új szőlőhegy termése jó hírnek terjesztése ürügyén versezetben föld- és néprajzi, valamint a korabeli műveltséghez szükséges ókori mitológiai ismereteket nyújt:

Ha Fama kisasszonykával²⁵
Az utzán találkozom,
A világ hirharangjával
Beszéllek 's őt megkérem
Kede borának terjessze
A jó híret messze messze!
Tul az óperencián is,
Most is, de még ezután is
Repüljön ki ennek hire
Gyergyó Csik és Kászonig,
Terjedjen sok mérföldnyire,
Ha tovább nem - Londonig.

Ha törökhon vidékeit
Mint utas bejárhatom
A Mahumed követőit
Ilyen borra szoktatom...
Ily nemű bort bár kapnának
A szegény Eskimók is,
Hadd civilizálódnának
Bár mi részben azok is,
Kik közülök hozzánk jönne
Kényelmesebb sorsa lenne
A Hargita fő csúcsán is
Gyergyó hideg havasán is.

S a továbbiakban olvasóival, tanítványaival útra kel:

Kulacsomat megtöltöttem
Egy derült nap reggelén,
Megtöltve nyakamba vetem
'S haj, nagy útat teszek én!
A 'Szezi uj csatornát²⁶
Ez óriási nagy munkát
Látni menyek tiz forinttal,
S Kedében szürt piros borral
Csehországból déliásáncon
Poharakat hozatok
Aminőket Keresztúron
Egy boltban sem kaphatok.²⁷

'S nem itélnek meg engemet
Mert az a bor, ami termett
A kedei szép határba'
Nem talál minden pohárba...
A távirdán tudósítom
Gadiménest az égben.(Jupiter pohámoka)
E csaplárost megszólítom,
Hogy szálljon le a földre
És vigyen fel Jupiternek
Ez égi nagy ministernek
Kede borából pár vedret,
'S kap előtte nagyobb kedvet.

S hogy Jupiter a mennykövével ne a jó embert, hanem minden csalót, tolvajt, gyújtogatót, gonosztevőt sújtson agyon - ígéri, hogy:

Ezt ha teszi, egy léghajón²⁸
Magam viszek neki bort,
A' Kedei hegyoldalon
Nemrég termett jó likvort.
Neptunusnak nem is vinnék
E jó borból hijába,
Egy csep bort ő meg nem innék,
Csak víz kell a kupába.²⁹

Szatern' adjon sok szép időt³⁰
Hogy ne bántsa vész a szőlőt...
Vulkánusnak az Etnába³¹
E jó borból nem adunk...
(pedig)...míg tűzkohójában
Mennykővet gyárt 's dolgozik
Az Ethna forró gyomrában
Szörnyűképpen szomjazik.

A továbbiakban szólaltassunk meg néhány olyan versrészletet, amelyekben Tiboldi - jórészt a környezetéből ellesett, megtörtént esetek nyomán - a nagymértékű borfogyasztás erkölcsromboló és gazdasági romlást hozó káros következményeiről oktat. Közlési módszeréhez híven pedig, hogy népe műveltségének gyarapítását is szolgálja - ókori történelmi alakok példájával él.

Hol nagyban foly a részegség,
Veszve ott a jó egészség,
'S becsületnek ez a sirja,
Nemcsak az én tollam írja:
Kapott Biberus nevet³²
Tiberius Rómában,
Azért, hogy a szőlő levét
Hörpölé ő folytatában.
Igy lett Heliogaballus³³
Neve Heluokaballus.³⁴

Emlitem itt Sardanapalt³⁵
Aki 'porcus' nevet talált.
A' görög Stratoniusnak
Becsülete lejára,
E' költőnek s komikusnak,
Mert bor volt a bogara.
Éppen így járt Filokszenusz³⁶
Ugy ivott ő, mint Szilénus,³⁷
Azzal magát csúffá tette,
Tekintélyét elvesztette.

Különös gonddal állítja reflektorfénybe - elkerülendő példának - a vidéken bizonyára mindenki által jól ismert iszákosokat, magán- és közéleti botlásaikat:

Volt ivó, ki kalákában
Mindig sokat köppintett,
Lakodalmi lakomákban
Annyi bort felhörpintett,
Hogy szédült a sok iczétől
'S bucsut vett józan eszétől,
Mély árokba zuhant belé
Zuhé! lábbal az ég felé.
Egykor a bor nagy ereje
Egy iszákost csúffá tett:
Megzápult az agyveleje
Miután jól köppintett,
Eszét a bor elvette,
Hogy magát asszonynak hitte
'S felesége szoknyájában
Utra indult bódultában...

Volt gazda, ki gazdagságát
Soká hírrel folytatta,
'S oktanul utóbb magát
A' korcsmában mulatta.
Annyit hörpölt a kupából,
Hogy hatókrös jó gazdából
Ribancz koldus lett végére
'S juta kinos nagy inségre.
Volt apa, ki a fiát
Koldusbotra juttatá,
Hogy ősi szép birtokait
A torkán lejárata...
Fájdalom volt oly egyén is
Aki vészes útra tért,
Mire borzadtam én is:
Hamis tanu lett borért.

Veder borért oly dolgot irt,
Mire három jó család sirt...

...
Ki borért lelkét eladja,
Az ég büntetlen nem hagyja.
Ki borért ily dolgot tehet,
Annak olcsó lelke lehet...

S aztán óv, figyelmeztet, tanácsol, többek között így:

Hibát teszünk, ha borunkat
Pocsékoljuk pazarul,
Ha megisszuk birtokunkot
Elünk végre czudarul.
Ha tékozlunk, vesztegetünk
Utóbb aztán böjtölhetünk

Majd ha száraz kortyot nyelünk
Csúfot úznek mások velünk...
Ne kövessünk oly ivót is,
Oly gondatlan borozót is,
Ki annyi bort felcsöröle,
Hogy kertámasz lett belőle.

Így és ezekhez az idézetekhez hasonlókkal oktatót, nevelt a jó Tiboldi mester több mint hat évtizedes pályafutása idején. A hivatása betöltéséhez szükséges erő forrása: a népe iránti nagy-nagy szeretete volt s kiapadhatatlan humora, ami még élete nehéz szakaszaiban is töretlen munkakedvben tudta tartani.

Az idézett verssorokkal próbáltuk megrajzolni Tiboldi István iskolamesterünk képét, s a rá emlékező szemelvényekkel megláttatni Jakab Elek ama kívánságának teljesítését, hogy: "Illik, hogy méltó alakban nyerd meg az elégtételt azoktól, akikért fáradoztál." Az utókor nem feledte el a róla való megemlékezés meghagyását. A halála utáni évszázad történelmi helyzeteitől függően egyéniségét, munkásságát alkalomadtán mindig felidézte: elismerésül, hálával, példamutatásért. A második világháború és az azt követő évtizedek lelki béklyói azonban egy fél évszázadnyi időre elhallgattatták a rávaló nyílt emlékezést. De hála a Gondviselésnek, újra az érdem piederesztályára állíthatjuk a "Szép a Nyikó, s a vidéke" táján élt tanítómester alakját.

A keresztúri volt Unitárius Főgimnázium nagy, tudományos értékű régi könyvtárállományát az 1960-as évek elején - felsőbb parancsra - a marosvásárhelyi Teleki-tékába szállították. Ennek kéziratos anyagában bukkant rá Mészáros József főkönyvtáros a Tiboldi István népköltési gyűjtésére. Érdeme, hogy annak egyelőre az adomákat és tanítómeséket tartalmazó részét 1988-ban sajtó alá rendezte, és bevezető tanulmánnyal látva el - közkinccsé tette. Tanulmányában részletesen bemutatja, értékeli Tiboldi István személyiségét, pedagógiai és folklorisztikai tevékenységét. Részletesen írva Kriza és Tiboldi irodalmi kapcsolatairól, valósággal rehabilitálja és a megérdemelt irodalomtörténeti értékrendbe helyezi vissza. És végezetül azt írja, hogy "Talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy Tiboldi István összekötő láncszem is a 18. és 19. századi népköltési mozgalomban"³⁸

1991. május 26-án a szentmiklósiak lélekemelő falutalálkozóján - felkérésre - megidéztek Tiboldi szellemét, s aztán most, a születés 200 éves fordulóján új jel is állítódott - jelenieknek és eljövendőknak emlékeztetőül³⁹ - a Kedék közti "Sion-hegyé"-n álló templom külső falára elhelyezett 50x25 cm nagyságú fém emléktáblával. Felirata:

TIBOLDI ISTVÁN
iskolamester
1793-1993

JEGYZETEK

¹ Jakab Elek: *Élet és neveléstörténeti rajz* (Tiboldi István) Néptanítók Lapja, 1879. 413-416, 432-435.

² Ürmösi Kálmán: *Tiboldi István*, Keresztény Magvető, 1881. 228-236.

³ Nagy Lajos: *Tiboldi István*. Unitárius Közlöny, (Zsinati szám) 1899. 25-26.

⁴ Ürmösi K.: i.m. 229.

⁵ Uo. 236

⁶ Tiboldi e második, 1870-ben írt nagylélegzetű, bizonyos mértékben önéletírásnak is tekinthető műve a Tiboldi-irodalomban ismeretlen. Eddig tudottan csak két nyolcadrét nagyságú 44-44 oldalas - kevés szövegváltozattal - saját kezűleg írt füzetekben maradt ránk. Az ötvenes évek második felében szülőfalujából, Szentmiklósról a Farkas család szívességéből jutott e sorok írójához. E ritka hagyaték átengedéséért illesse hálás köszönet.

⁷ Réthy Lajos: *Tiboldi István*. Vasárnapi Újság, Bp. 1868. 23. sz. 1-2.

⁸ Tiboldi életére és munkásságára vonatkozó adatok fő forrásai Jakab E. és Ürmösi K. i.m.

⁹ Vö. Ürmösi K. i.m. 230.

¹⁰ Uo. 229.

¹¹ Nagy L.: i.m.

¹² Bartók Endre: *A kedei unitárius egyház rövid története*. Unitárius Közlöny, 1900. 362-367

¹³ Kanyaró Ferencz: *Tiboldi búcsú-levele Szentgericzen*. Keresztény Magvető, 1903. 158-159

¹⁴ Vö. Kanyaró F.: *Tiboldi István, mint a magyar epigrammák nagymestere*. Keresztény Magvető, 1907. 139-145

¹⁵ Rédiger Géza: *Régi unitárius költők*. Keresztény Magvető, 1907. 269.

¹⁶ pasquillus - csípős gúnyvers

¹⁷ Benedek Elek: *A vén mester*. Unitárius Közlöny, 1900. 17-18

¹⁸ Jelen volt: *A Dávid Ferencz Egylet köri közgyűlése Kedében*. Unitárius Közlöny, 1928. 165.

¹⁹ -Ü- [Ütő Lajos] *Tiboldi István*; Marossy Márton: *Tiboldi István, mint népköltő*; Kozma Zoltán: *Emlékbeszéd*. Az elszavalt Tiboldi versek: A hazug ember. Kényes leánya, Nejétől elvált férj.

²⁰ * * * *Kettős ünnep. Lelkészbeiktató és síremlék felavató ünnepek a Nagy- és Kiskedei egyházközségben*. Unitárius Közlöny 1939. 218-219. Báró József: *Enek Tiboldi Istvánról*. Uo. 215.

²¹ Báró J.: *Tiboldi*. - Székelyszentmiklós 1793-1880 Nagykedei templom mellett.-Kézirat. Báró Hajnal ny. tanárnő megjegyzése: "Tiboldi István születésének 150. évfordulóján ünnepséget rendeztek Tiboldi emlékezetére; erre az alkalomra írta Édesapám." A vers másolatának átadását hálással köszönjük.

²² Utalás Tiboldinak a Szentgericéről kényszerűségből történt távozására, ill. annak egyik okára.

²³ A Szentmiklóson ért sérelmeinek leírásából a gyermekek iskoláztatási módja, helye; a tanítványaitól kapható honorárium fizetésének bizonytalansága, nehézsége is kiténik.

²⁴ A Kedék és Szentmiklós szőlője 1804 táján pusztulhatott ki, kikövetkeztetve Tiboldinak az 1870-ben írt művének következő soraiból: "Tán azért volt elfelejtve /Bachustól olj sokáig/ Hatvanhat év lefolytaig."

²⁵ Fama - a híresztelés, az emberek száján folyó pletyka megszemélyesítője.

²⁶ Építése Tiboldi korában 1859-1869 közt történt.

²⁷ Itt a cseh üvegipar már akkori fejlettségére utal.

²⁸ Az 1850-1870-es évek a léghajózás tökéletesítésének időszaka.

²⁹ Neptunus, róm. = Poseidon, gör. = a tenger istene.

³⁰ Saturnus, róm. = a földművelés; gör. az idő és természet istene

³¹ Vulcanus, róm = Hephaistos, gör. = a tűz és a kovácsok (az ércek feldolgozását végző kézművesek) istene.

³² Biberus = iszákos. Tiberius császár gúnyneve.

³³ Heliogabalus, római császár, a keletről származó napisten Helios főpapja. (innen kapta nevét).

³⁴ Heluo = tékozló, tobzódó, dőzsölő; caballus = igás ló.

³⁵ A monda szerint Assíria utolsó királya, dőzsölő ember volt; porcus = disznó.

³⁶ Phyloxenus, görög költő.

³⁷ Silenus, a rege szerint Bachus (a bor és a kék istene) nevelője, kísérője; vígkedélyű, piszeorrú öreg, rendszeren ittas és számárháton jár.

³⁸ *Adomák és tanítómesék* Kriza János kéziratos hagyatékából. Tiboldi István gyűjtése. Sajtó alá rendezte Mészáros József. Bukarest, 1988.

³⁹ Az 1991-es megemlékezés fő szervezője szentmiklósi Szentannai Mózes ny. tanár volt. A 200 éves évforduló szervezését Larcher Károly rugonfalvi ny. tanár indította el, de megbetegedvén azt Gálfalvi Sándor főgondnok szervezése teljesítette ki. Az ünnepségen a helybeli falvak lakosain kívül részt vettek a szentábrahádi, gagyai, siménfalvi, rugonfalvi iskolák növendékei tanáraikkal szavalatokkal és énekszámokkal; a keresztyáni Petőfi Sándor iskola a Simó Margit vezette gyermekkóruossal. - Az emléktábla dúcát Sata Albert tanár faragta ki, kiöntését Kolumbán Sándor, az Acélmű mérnöke végeztette, mindketten ajándékképpen. Szívességet hálással köszönjük.

Kovács Sándor
(közlő)

ALMÁSI MIHÁLY UNITÁRIUS PÜSPÖK HÍVEIHEZ INTÉZETT LEVELE 1716-BÓL

A kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában - jelenleg a Román Tudományos Akadémia kolozsvári könyvtárának birtokában - az U. 64392 jelzet, egy három könyvből álló kolligátumra utal.¹ Ennek utolsó darabja Fausti Socini Miscellanea: Hoc est Scripta Theologica, seu Tractatus breves de diversis materiis, quorum seriem sequens pagina monstrat. Racoviae Typis Sebastiani Sternacii, Anno 1611 címet viseli és 293. lapján Almási Mihály unitárius püspök (1692-1724), 1716. április 2. keltezett levele olvasható. 1716. március 30-án megkezdődtek az ellenreformáció kolozsvári foglalásai. Steinville István, Erdély katonai parancsnoka elfoglalta a kolozsvári unitárius egyházközség templomait a hozzátartozó javakkal együtt. Hasonló foglalások történtek országszerte. Ez indíthatta Almásit arra, hogy híveihez egy megnyugtató hangú levelet intézzon.

Almási Mihály levelét Nagyajtai Kovács István (1799-1872) neves történetről az említett helyről bemásolta a "XXVIII. századi Unitáriusok" című kéziratos gyűjteményének első lapjára. Könyvtári jelzete: Ms. U. 1179/43.

Az alábbiakban a levél szövegét közlöm az eredeti írásmód szerint:

Kolosvár 2 április 1716

Tiszteletes Uram az áldott Ur Christusban Szerelmes Atyámfia!

Az minden irgalmasságoknak és vigasztalásnak Istene minden szomorúságunkban vigasztaljon, hogy vigasztalhassuk az szomorúságba esteket, azzal az vigasztalással melylyel minket Isten vigasztal. Ugy gondolom, hogy az hirnek szokása szerént, nagyobb mértékben jutott kegyelmek füleibe mostan rajtunk lett dolog iránt való casus, hogy sem mint lött, tagadhatatlan dolog, hogy szenvedésben voltunk de az Isten anyyira megerősített, hogy más hütünkben, reménységünkben meg nem fogyatkoztunk, példával értette Isten velünk, hogy szentséges tiszteletit sem Jeruzsálemhez, sem Garizim hegyéhez nem kötötte, hanem minden helyeken dicsértethetik, valahol lélekben és igazságban dücsőséges neve segítségül hivatattik. Felséges királyunk és örökös fejedelmünk ő felsége nevével [III. Károly 1711-1740] lött parancsolatnak engedelmekednünk kellett, Piaczon levő Templomunk birtokunkból való kibocsátása iránt az Méltóságos Catholicus Statusnak² ő Nagyságoknak s ő Kegyelmeknek kezekre eresztvén, szintén tegnapi napon tíz óra előtt; magunk személyünkben mindazonáltal (Istene a dücsőség) még eddig megh maradásunk vagyon, megbizattatván az Méltóságos Generális ő Excelentiája [Steinville] kegyelmes ígéréttel. Vagyon Szerelmes Atyámfiai köztünk az hütnek és az Szentek békességes türesének Palaestrája³ és helye, melyet recommendálok, erősítse Kegyelmetek hüttel és reménységgel mind magát, mind gonviselésekre bizattott gyenghe nyájját, Istennek tulajdontiván a dücsőséget csendes és békességes türesben birja kegyelmek magha lelkét. Nem illik hatalmasabbal nálunknál küsködni, az kigyói eszesség mellé ragaszszunk galambi sziligységhez erre lévén hivatattásunk az mű fejonktól az Ur Jesus Christustól, hogy türes és szenvedések után menjünk az mű békességünknek helyére, az mű Urunktól számunkra készitetett hajlékokba. Az Ur Isten peniglen ki megh vigasztaltatásunknak s megh erősitetésünknek dücsőséges oka: Kegyelmedet Szerelmes Atyámfia minden hozzánk tartozó Atyánkfiaival együtt az igaz hütben s idvezítő reménységben maraszsa megh állhatatosan, szivem szerint kívánom.

Kegyelmednek Lelki Attyafia

Almási Mihály
Superintendens Ünitt.
mp.